

УДК 347.121.2:165.241

А.С. ШАЛИГАНОВА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Ключові слова: індивідуальність, унікальність, самовизначення, самотність, особисте немайнове благо

Індивідуальність людини є складним явищем, яке досліджується різними науками – філософією, психологією, соціологією, культурологією, педагогікою тощо. При цьому індивідуальність тісно пов'язана з правом, хоча і не є юридичною категорією. З'ясування її сутності та змісту не входить до предмета юридичної науки, а є прерогативою наук, предметом вивчення яких є людина. Кожна з цих наук розглядає індивідуальність з позицій свого особливого загального предмета та методу. Загальноприйнятого погляду на феномен індивідуальності на сьогодні не сформовано ані в рамках філософської науки, ані в психології чи соціології. Виходячи з цього, метою статті є визначення поняття «індивідуальність фізичної особи» як філософської і правової категорії та конкретизація його змісту. Її новизна полягає в нових наукових положеннях, запропонованих нами, зокрема, на основі аналізу філософських поглядів на проблему індивідуальності набуло подальшого розвитку поняття «індивідуальність» в юридичному розумінні і запропоновано його авторське визначення, удосконалено розуміння змісту даного поняття.

Одиничність, неповторність, унікальність, оригінальність, самотність, винятковість – мабуть, важко перелічити усі смисли та значення поняття «індивідуальність» та асоціації, які виникають у зв'язку з ним.

Як відомо, зміст поняття не вичерпується колом значень та ознак, зафіксованих у словниках та в іншій довідковій літературі. Певне

поняття набуває різних смислових відтінків в залежності від контексту, що часто призводить до утворення цілого «шлейфу» асоціацій, пов'язаних з поняттям. Поступово воно стає настільки обтяженим слідами минулих значень, що з'являється потреба повернутися до вихідного розуміння, проте вже у новій словесній оболонці. Так трапилось і з поняттям «індивідуальність», яке часто у практиці слововжитку замінює слова «особистість», «воля», «характер», «зовнішність» тощо.

Так, правники, звертаючись до індивідуальності як до особистого немайнового блага фізичної особи, зводять її розуміння до «скупності фізичних даних, психічних властивостей, характерних рис і досвіду кожної особистості, що відрізняють її від інших осіб» [1, с.442–443], або ж до «внутреннього духовного мира и внешнего облика» [2, с.134] людини. На наш погляд, визначення індивідуальності через просто перелічення її окремих ознак є формальною характеристикою, не пов'язаною зі змістовним аналізом поняття. Такі визначення відображають «шлейф» авторських асоціацій, пов'язаних з феноменом індивідуальності, а не саме поняття «індивідуальність».

Таким чином, визначення поняття «індивідуальність фізичної особи» як філософсько-правової категорії може бути здійснене за допомогою узагальнення, аналізу та синтезу філософських, психологічних та соціологічних досліджень цього феномену.

У зв'язку з тим, що зміст поняття «індивідуальність» не є строго фіксованим у мовах гуманітарних наук, воно часто ототожнюється з поняттями «індивід» та «особистість». На думку деяких авторів, «усякий науковий аналіз поняття «індивідуальність» у сучасних фахових виданнях корелюється з поняттям «особистість»» [3, с.474]. У західній психології терміни «особистість» та «індивідуальність» взагалі часто не розмежовуються, а виступають як синоніми [4, с.23]. У філософії ототожнення чи розмежування цих понять залежить від світоглядної позиції філософа. Античним уявленням про людину, матеріалі-

стичній філософії та природознавству XVII-XVIII ст. притаманні трактування, що ототожнюють поняття «людина», «особистість» та «індивідуальність», ставлять між ними знак рівності. Поряд із цим вже в релігійно-філософських поглядах Середньовіччя, а пізніше у філософських школах Нового часу, що орієнтувалися на визнання духовності людини як автономної та самостійної реальності, відбувається розмежування вказаних понять. Крім того, поняття «індивід» часто використовується у філософії як синонім поняття «індивідуальність». З огляду на це, надалі у статті при розкритті змісту поняття «індивідуальність» ми будемо використовувати терміни «особистість», «індивід», «індивідуальність» як синоніми, де це буде дозволено за контекстом, а там, де це буде необхідним, спробуємо провести розмежування вказаних понять.

Можливість бути індивідуальністю закладена в культурі людства, і в різні історичні епохи це поняття набувало різного значення. Аналіз того, що і як обговорювалось у зв'язку з індивідуальним існуванням людини у ту чи іншу історичну епоху, яким представлявся зв'язок індивіда з іншими людьми та суспільними інституціями у спадщині філософської думки дає змогу прослідкувати еволюцію поняття «індивідуальність» та визначити підвалини сучасного розуміння даної проблеми.

Ідея індивідуальності була предметом осмислення ще давньогрецьких філософів Левкіппа та Демокріта, які запропонували поняття «атом», що стало початковим пунктом формулювання поняття індивідуальності [5, с.212]. На думку цих філософів усе на світі складається з великої кількості атомів, які вічно носяться у нескінченній порожнечі, зіштовхуються, складаються у різні конфігурації, які ми сприймаємо у якості окремих речей. Хоча сам термін «індивідуальність» у вченні Левкіппа – Демокріта не зустрічається, вважається, що їх атоми – це не просто одиниці буття, але й певні індивідуальності. Ці індивідуальності використовувались голо-

вним чином для пояснення буття всесвіту взагалі, а людський індивід представляв інтерес не сам по собі, а як складова всесвіту.

В античній філософії визначився й протилежний атомістичному погляд на індивідуальне, виразником якого був Платон та його учні. Як і атомісти, Платон намагався розкрити взаємозв'язок одиничного і множинного. Проте у нього речі здобувають своє буття не в силу їх одиничності, як вважали перші, а за допомогою загального, яке передує їх одиничному емпіричному існуванню. Звідси робимо висновок, що індивідуальність у Платона – це реальність загального, форма його конкретного буття.

У цілому проблема індивідуальності вирішувалась в античній філософії головним чином стосовно до предметного світу, до космосу, а людський індивід представляв інтерес не сам по собі, а в якості його складової частини.

Проблема людської індивідуальності почала вирішуватись дещо по-іншому в пізньоантичній філософії, в епоху руйнування старих суспільних зв'язків, коли індивід відособився від поліса і став усвідомлювати своє існування як автономне по відношенню до зовнішнього світу. Різні філософські школи (стоїки, епікурейці, скептики) стали пов'язувати індивідуальність з ідеєю самоцінності і автономності індивіда.

Подальший розвиток проблема індивідуальності отримала у середньовічній християнській філософії, у якій поняття «індивідуальність» все більше набуває значення саме людської індивідуальності. Вже пізні схоласти у зв'язку з міркуваннями про божественну зумовленість людського життя ставлять питання про індивідуальну свободу.

Індивідуальність людини у трактуванні Фоми Аквінського – це особистісна єдність душі та тіла, саме душа є животворящою силою людського організму. Душа нематеріальна та самосуца: вона – субстанція, що набуває своєї повноти лише у єдності з тілом. Проте і тілесність має сутнісне значення: саме

через неї душа тільки і може утворювати те, чим є людина. Душа завжди носить унікально-особистісний характер. Особистість, за Аквінським, «есть самое благородное во всей разумной природе» [6, с.94].

Свого характерного змісту ідея людської індивідуальності набуває у філософії Відродження, в якій людина зводиться на найвищий п'єдестал, а тенденція до індивідуалізації проявляється в усіх сферах суспільного життя.

У цей період проголошується право людини на індивідуальну самосвідомість, на власне індивідуальне життя. Здійснюється автономізація особистості та розробляється ідея людини як центру всесвіту. Як зазначає О.Ф. Лосев, «уже в раннем Ренессансе выдвигается на первый план свободная человеческая индивидуальность и... эта индивидуальность обычно выражена здесь весьма сильно» [7, с.240].

Мислителі епохи Відродження почали обстоювати цінність несхожості на інших (на своїх попередників, на визнаних авторитетів), цінність вираження у мистецтві себе (а не позаособових ідей), цінність життя окремої людини – не тому, що вона втілює божественний задум чи приносить користь суспільству, а тому, що вона є унікальною і неповторною, тому, що ніколи раніше не було, і вже ніколи не буде потім подібного погляду на світ і подібного особистого досвіду. Філософи цього часу наділяли людину такою силою, такою владою над усім сущим, у тому числі й над самою собою, якої вона не мала і не відчувала раніше ніколи. Людина стала Творцем, і постать людини-творця стала символом Відродження.

Мистецтво того часу широко відобразило інтерес людини-творця до індивідуальності. Доступними тільки йому засобами мистецтво намагалось визначати нові значення та ідеали. У цей час портрет ствердився як самостійний жанр [8]. До епохи Відродження зображення правителів, воєначальників, діячів церкви існували, проте вони виражали не індивідуальні особливості та характер людей, а їх соціальний статус, тобто ті риси, які повинна була мати

особа, яка займала певну посаду. Відомий російський соціолог та філософ І.С. Кон у зв'язку з цим зазначає, що раніше, якщо художник робив зображення короля, а той несподівано помирає, то змінювалось не зображення, а лише підпис під ним [9, с.58]. Лише з XIV ст. художнє зображення людини поступово набирає рис портрету у його сучасній функції, яку видатний радянський культуролог Ю.М. Лотман визначає як «порождение европейской культуры... с ее представлением о ценности индивидуального в человеке, о том, что идеальное не противостоит индивидуальному, а реализуется через него и в нем» [10, с.351].

Під впливом ідеалу людини, створеного гуманістами Відродження, склалась і філософія Нового часу. Принцип індивідуалізації, тобто принцип поведінки, в основі якого лежить визнання абсолютних прав особистості, її свободи та незалежності від суспільства та держави, став основним методом естетичного відображення дійсності. Філософи цієї епохи намагались обґрунтувати новий погляд на світ та віднайти нові шляхи і можливості його пізнання.

Так, Г.В. Лейбніц розробив динамічну концепцію індивідуалізації, засновану на визнанні внутрішньої активності індивідуального буття. Індивідуальності у Лейбніца – це монади, тобто цілісні, замкнуті у собі специфічні субстанції буття, що утворюють все різноманіття світу. Монади-індивідуальності наділені самодіяльністю, тобто внутрішньою силою, неповторністю та унікальністю.

Теорія Лейбніца мала велике значення для розвитку індивідуалізму, у ній була абсолютизована автономність індивідуальності, яку Лейбніц оголосив замкнутою у себе сутністю, що не має «вікон» у зовнішній світ, і тому принцип індивідуалізації, на думку Гегеля, виступає у нього здебільшого як «принцип рефлексії у себе» [11, с.184].

Представники німецької класичної філософії намагались створити діалектичну концепцію індивідуалізації, яка б пов'язувала

суб'єктивне з об'єктивним, одиничне із загальним. Найсуттєвіший вклад у розвиток принципу індивідуалізації був зроблений Гегелем. Крім того, на думку С.М. Корсакова, концепція Гегеля зіграла вирішальну роль у формуванні філософського розуміння індивідуальності [12, с.15]. Гегель окреслив загальний змістовний підхід до визначення індивідуальності, яка розумілась ним як органічна цілісність. За Гегелем, в природі індивідуальність ще не існує як діяльна. Вона може існувати лише у суспільстві, де формується в результаті діяльності індивіда.

Процес індивідуалізації Гегель розкриває у «Феноменології духу», де він виділяє три ступені руху духу до індивідуального суб'єкту. На першій сходинці дух виступає як природно обумовлена, одинична сутність. У силу цього індивідуалізація виявляється тут обмеженою процесами внутрішнього життя індивіда. У результаті, сама індивідуальність є на даному етапі порожньою і нікчемною, вона ще полонена тілесністю. На другій сходинці дух долає свою природність та одиничність, наповнюючи себе соціальним змістом через засвоєння суспільних відносин (сім'я, громадянське суспільство, держава), які утворюють об'єктивну основу індивідуального буття. Тому, підкреслює Гегель, тільки виходячи з обставин, ситуації, звичаїв, релігії і т.д., потрібно зрозуміти певну індивідуальність. На третій сходинці руху духу він звільняється від усього зовнішнього і повертається до самого себе. Не маючи можливості до кінця розкрити себе у зовнішньому світі, він знаходить всередині себе основи власного буття і споглядає себе як справжню індивідуальність. Кінцевим результатом руху духу є вільна індивідуальність [13, с.274–275].

Таким чином, питаннями індивідуального буття людини займалось чимало мислителів. Звернення до проблеми індивідуальності у філософії не вичерпується вищенаведеними положеннями. Проте навіть даний короткий аналіз дозволив дійти висновку, що проблема індивідуалізації особистості розвивалась про-

тягом усієї історії філософської думки, а принцип індивідуалізації у філософії визнається одним із основних принципів буття.

Отже, з мови філософії можемо виділити три основні значення індивідуальності:

- одиничність (унікальність, атомарність, неповторність);
- самовизначення (свобода);
- органічна цілісність.

Будь-яка індивідуальність виступає перш за все як щось одиничне. І.І. Резвицький заперечує проти зведення індивідуальності лише до одиничності, адже, на його думку, «остання указує на факт існування індивідуальності, на її наявність, на її певність індивідуального буття здесь отсутствует» [14, с.25]. Існує також і протилежна думка, яку відстоює Ю. Хабермас. Він виступає проти наповнення поняття «індивідуальність» психологічним, соціологічним або іншим змістом, бо дескриптивний підхід до індивідуальності може обернутися тим, що вона буде обмежена границями деякого понятійного комплексу з вираженим аксіологічним характером. Тоді, замість індивідуальності як одиничності суб'єкта буде створена ще одна шкала для порівняння та оцінки людей [15, с.35].

Індивідуальність у значенні одиничності тісно пов'язана з розумінням індивідуальності як неповторності. Саме неповторність обумовлює власне обличчя всього індивідуального. У більш глибокому сенсі про неї можна говорити як про деяку закономірність індивідуального буття явищ природи та суспільства. Саме природа оберігає в людині не тільки загальновидові, але й неповторні, унікальні ознаки, які виявляються вже на генетичному рівні. Усі клітини організму містять у собі генетично контрольовані специфічні молекули, які роблять особу біологічно неповторною.

Одиничність та неповторність є важливими параметрами індивідуального буття, хоча й не виступають «образуючими факторами індивідуальності» [14, с.26].

Для з'ясування поняття «індивідуальність» також важливо розкрити значення індивідуальності як самовизначення. Так, у роботі американського психолога А.С. Вотермана три з чотирьох основних проявів індивідуальності відносяться до самовизначення:

1) внутрішній «локус контролю» – думка про те, що причини подій, які трапляються з людиною, знаходяться у ній самій;

2) стадія морального розвитку, що характеризується здатністю самостійно вирішувати моральні питання, вірно застосовувати принципи моралі до невизначених ситуацій (за Кольбергом);

3) широковідома самоактуалізація (за Маслоу) – система рис, яка характеризує особистість як незалежну, творчу і духовно багату.

І тільки один елемент прояву індивідуальності – самоідентифікація – відноситься більше до першого значення індивідуальності як одиничності (унікальності, неповторності), оскільки він безпосередньо пов'язаний з операцією порівняння [16, с.29–48].

Самовизначення особистості проявляється, на думку О.Ф. Нескрябіної, у таких її діях: вибір, рішення, опір та відповідальність [4, с.39]. Кожна з цих дій має багато проявів та породжує різні наслідки. Загальним результатом самовизначення є непередбачуваність поведінки людини.

Так, вибором є акт волі в умовах декількох можливих ліній поведінки, вже існуючих у даній ситуації та відомих суб'єкту. Рішення – це виявлення чи відкриття ще невідомих можливостей. Наприклад, рішення моральної задачі, вироблення свого ставлення до всього оточуючого, створення власної особистості. Самовдосконалення, розвиток індивідуальності – це «деятельность решений, созданий и выбора» [4, с.40]. Під опором впливам розуміється критичність, здатність піти на конфлікт тощо. Під відповідальністю – внутрішня згода та прийняття наслідків власних вчинків.

Самовизначення проявляється також в єдності поглядів та поведінки особистості, в ав-

тономії по відношенню до соціальних ролей, які вона виконує.

Останнім з трьох основних смислів поняття «індивідуальність», виділених нами з мови філософії, є органічна цілісність, яка виражає особливий тип зв'язків в індивідуальності як у цілісності.

«Индивидуальность – это интегральное понятие, выражающее особую форму бытия индивидов, в рамках которой они обладают внутренней целостностью и относительной самостоятельностью, что дает им возможность активно (творчески) и своеобразным способом проявлять себя в окружающем мире на основе раскрытия своих задатков и способностей и в соответствии с общественными потребностями. В качестве индивидуальности человек является автономным и неповторимым субъектом сознания и деятельности, способным к самоопределению, саморегулированию, самосовершенствованию в условиях общества» [14, с.38].

У цілому це визначення є досить вдалим, хоча, на наш погляд, воно містить одну значну ваду – відсутність вказівки на область психологічних властивостей, процесів та станів, з якими може бути асоційована індивідуальність.

У психології під індивідуальністю розуміють, по-перше, людину, яка характеризується через її соціально-значимі відмінності від інших людей, а, по-друге, унікальне своєрідне поєднання психічних особливостей людини, що відрізняє її від інших [17]. Індивідуальність людини проявляється в рисах її характеру, темпераменті, звичках, специфіці інтересів, у якостях пізнавальних процесів (відчуттях, пам'яті, мисленні, уяві), у здібностях, потребах, індивідуальному стилі діяльності тощо. Передумовою формування людської індивідуальності психологи вважають анатомо-фізіологічні задатки людини, які в процесі навчання і виховання формують різноманітні риси і якості людини. Унікальність і своєрідність людини виявляють, порівнюючи її з типовим зразком, характеристиками «середньої людини».

У межах правового поля індивідуальність постає перш за все як об'єкт відповідного особистого немайнового права, закріпленого у ст.300 ЦК України. З огляду на те, що законодавець у ст.177 ЦК України закріпив трактування поняття «об'єкт», яке спирається на концепцію «об'єкт – благо» [18, с.81], то вважаємо, що індивідуальність у праві є благом, щодо якого виникають відповідні правові відносини.

У сучасній правовій літературі існує чимало поглядів на індивідуальність як особисте немайнове благо фізичної особи. Більшість вчених сходяться у тому, що складовою індивідуальності є індивідуальний вигляд особи, до якого відносять не тільки зовнішність людини, а й манеру поведінки, голос тощо. Так, Р.О. Стефанчук розглядає індивідуальність як певну структуру особливостей фізичної особи, що можуть виражатися в її зовнішньому вигляді, голосі, манері поведінки, інтелектуальному, культурному та освітньому рівні, інших характерних ознаках, які вирізняють фізичну особу серед інших. На його думку, сукупність даних елементів створює певне цілісне сприйняття особи як певного індивідуума і охоплюється поняттям іміджу [1, с.444–445]. Індивідуальність фізичної особи, на думку М.М. Малєїної, проявляється як в її внутрішньому духовному світі, так і у зовнішньому вигляді. Зовнішній вигляд багато в чому визначається історією та традиціями народу (нації), рівнем добробуту, віком, родом занять, сімейним станом та включає в себе риси обличчя, фігуру, фізичні дані, голос, одягу, тобто сукупність таких відомостей про особу, які можна одержати, не вдаючись до спеціальних досліджень [19, с.50]. В.А. Белов визначає індивідуальність як сукупність індивідуального образу і зображення. При цьому, він зауважує, що «понятие индивидуального облика чрезвычайно емкое и включает в себя не только внешний вид конкретного человека (внешние данные и фигуру), но также и его манеру поведения, жесты, голос, манеру разговора, по-

ходку, стиль стрижки, прически и одежды» [20, с.622–623]. Н.Х. Бузарова, погоджуючись з В.А. Беловим, поряд із переліченими ним ознаками, вважає за необхідне розглядати стать особи та її місце проживання («городянин», «сільський житель», «столичний житель», «корінний москвич», «петербуржець», «провінціал» і т.д.) у якості окремих характеристик індивідуальності [21, с.160–162].

Деякі дослідники найбільш важливим елементом індивідуальності визначають самотність фізичної особи (національну, культурну, релігійну, мовну). Так, З.В. Ромовська вважає, що індивідуальність характеризується національною, культурною, релігійною, мовною самотністю та включає в себе зовнішність, голос, поведінку та інші особисті риси особи [22, с.57]. Також існує думка, що індивідуальність як об'єкт відповідного особистого немайнового права вичерпується єдиним значенням – самотністю. Так, С.О. Сліпченко аналізуючи ст.300 ЦК України, робить висновок, що у ч.2 вказаної статті надається законодавче визначення поняття індивідуальності фізичної особи, під якою розуміється самотність національна, культурна, релігійна, мовна та її прояви зовні [23, с.341–342].

Ще одним складовим елементом індивідуальності вважають самореалізацію фізичної особи. Так, на думку В.Ю. Москалюк (Євко), індивідуальність становить внутрішній та зовнішній світ людини. Зовнішній світ – це все те, з чим та чи інша особа стикається протягом свого життя, завдяки чому здійснюється її самореалізація. І саме через взаємодію із зовнішнім світом здійснюється збагачення внутрішнього світу особистості, розвивається її індивідуальність [24, с.156]. Професор Лондонського університету Джил Маршалл (Jill Marshall) взагалі зводить розуміння індивідуальності до самореалізації фізичної особи. На її думку індивідуальність (самотність) є різновидом особистої свободи, тобто самовизначенністю та самореалізацією особистості. У межах категорії «індивідуальність» роз-

глядаються такі її характеристики, як раса, іноді релігія, стать, сімейний стан, вроджені інтелектуальні якості, врода, деякі фізичні вади [25, с.89–91].

На нашу думку індивідуальність як права категорія складається з трьох взаємопов'язаних елементів:

1) унікальність (неповторність, автономність, самоцінність) фізичної особи;

2) самореалізація (самовизначення та саморозвиток);

3) зовнішні прояви індивідуальності, перелік яких не є вичерпним.

Унікальність (неповторність, автономність, самоцінність) можна назвати «класичним» значенням поняття індивідуальність. У міжнародному праві право фізичної особи на індивідуальність визначається у контексті її унікальності та неповторності, як на біологічному рівні, так і на вищих рівнях людського буття. Так, у ст.2 Загальної декларації про геном людини та права людини, прийнятої 11.11.1997 р. Генеральною конференцією ЮНЕСКО, говориться, що особистість людини не може зводитись до її генетичних характеристик, та потребує поваги до її унікальності та неповторності.

Такий елемент індивідуальності, як самореалізація, тобто здатність особи до самовизначення та саморозвитку, є, на наш погляд, найбільш важливим елементом індивідуальності. Так, наприклад, особа може визначити себе, як представника певної національності (національна самобутність) чи певної релігії (релігійна самобутність), або ж як носія певної культури (культурна самобутність). При цьому особа має право вимагати від інших поважати свободу своєї релігійної, мовної, культурної чи іншої свободи самовизначення, та вимагати ставлення до себе у контексті власного самовизначення, тобто, наприклад, як до представника певної релігії.

Проте, релігійною, мовною чи культурною свободою самовизначення (самобутністю) індивідуальність не може обмежуватись. Так,

наприклад, особа може визначити себе і представником певної статі (гендерна ідентичність). Якщо існує невідповідність між біологічною статтю та психологічною статтю особи, вона має право вимагати ставлення до себе як до представника тієї статі, з якою вона себе ідентифікує.

До зовнішніх проявів індивідуальності можна віднести зовнішній вигляд фізичної особи, її голос, манеру поведінки, вікові особливості особи, соціальні характеристики особи (місце проживання, рід занять тощо) та інші прояви, перелік яких не є вичерпним. Так, на думку В.І. Бобрика, індивідуальність як особисте немайнове благо включає в себе також деякі прояви, які нині закріплені у цивільному законодавстві в якості об'єктів самостійних цивільних прав, наприклад, ім'я фізичної особи. Тому цивільно-правовій охороні за ст.300 ЦК України підлягає лише та риза, яка не знайшла визнання в якості окремого немайнового блага. [26, с.115–116].

Таким чином, під індивідуальністю фізичної особи як правовою категорією, необхідно розуміти благо, яке є об'єктом відповідного особистого немайнового права, закріпленого у ст.300 ЦК України, яке можна визначити як унікальне, неповторне поєднання психологічних та анатомо-фізіологічних особливостей фізичної особи, що відрізняють її від інших осіб, та які у процесі самореалізації особистості, тобто у ході її самовизначення і саморозвитку, об'єктивуються у певні зовнішні прояви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / Р. О. Стефанчук; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : КНТ, 2008. - 625 с.
2. Малеина М. Н. Право громадянина на індивідуальний облик (вид) / М. Н. Малеина //

Советское государство и право. – 1990. – № 11. – С. 134–138.

3. Гарасимів Т. З. Індивідуальність як філософська категорія / Т. З. Гарасимів // Науковий вісник Львівськ. держ. ун-ту внутр. справ. – 2010. – № 1. – С. 473–482.

4. Нескрябина О. Ф. Смысл и ценность человеческой индивидуальности: дис. ... доктора философ. Наук : 09.00.11 / Нескрябина Ольга Федоровна. – СПб., 1996. – 323 с.

5. Индивидуальность // Философский энциклопедический словарь / [редкол.: Аверинцев С. С., Араб-Оглы Э. А., Ильичев Л. Ф. и др.]. – 2-е изд. – М. : Сов. энцикл., 1989. – С. 212–213.

6. Спиркин А. Г. Философия : учебник / Александр Георгиевич Спиркин. – 2-е изд. – М.: Гардарики, 2004. – 736 с.

7. Лосев А. Ф. Эстетика Возрождения / Лосев Алексей Федорович. – М. : Мысль, 1982 – 623 с.

8. Изобразительное искусство Возрождения // Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Изобразительное_искусство_Возрождения.

9. Кон И. С. В поисках себя: Личность и ее самосознание / Кон Игорь Семенович. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.

10. Лотман Ю. М. Портрет // Статьи по семиотике культуры и искусства / Ю. М. Лотман. – СПб. : Академический проект, 2002. – С. 349–375. – (Мир искусств).

11. Гегель Г. В. Ф. Наука логики : в 3 т. Т. 2: Учение о сущности / Г. В. Ф. Гегель; АН СССР, Ин-т философии. – М. : Мысль, 1971. – 248 с.

12. Корсаков С. Н. Человеческая индивидуальность как социально-философская проблема: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. философ. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / Корсаков Сергей Николаевич. – М., 1997. – 27 с.

13. Гегель Г. В. Ф. Политические произведения / Г. В. Ф. Гегель; переводы; вступ. статья и примеч. В. С. Нерсесянца. – М. : Наука, 1978. – 438 с. (Памятники философской мысли).

14. Резвицкий И.И. Личность. Индивидуальность. Общество: Проблема индивидуализации и ее социально-философский смысл) / Иван Иванович Резвицкий. – М. : Политиздат, 1984. – 141 с. (Актуальные проблемы ист. материализма).

15. Хабермас Ю. Понятие индивидуальности / Ю. Хабермас // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 35–40.

16. Waterman A. S. The psychology of individualism / Alan S. Waterman. – New York : Praeger, 1984. – 359 p.

17. Індивідуальність // Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – С. 154.

18. Сліпченко С. О. Поняття об'єкта цивільного права за ЦК України / С. О. Сліпченко // Право України. – 2007. – № 12. – С. 80–84.

19. Малейна М. Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан (Пособие для слушателей народных университетов). – М. : Знание, 1991. – 128 с. (Нар. университет. Факультет правовых знаний).

20. Белов В. А. Гражданское право: Общая и особенная части: учебник / Вадим Анатольевич Белов. – М. : АО «Центр ЮрИнформ», 2003. – 678 с.

21. Бузарова Н. Х. Средства индивидуализации граждан в Российском гражданском праве: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.03 / Бузарова Нина Хасановна. – Краснодар, 2007. – 222 с.

22. Ромовська З. В. Особисті немайнові права фізичних осіб / З. В. Ромовська // Українське право. – 1997. – № 1. – С. 47–60.

23. Сліпченко С. О. Індивідуальність фізичної особи, як об'єкт особистих немайнових прав / С. О. Сліпченко // Вісник Харківськ. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія: Право. – 2010. – № 929. – С. 340–344.

24. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. – Х. : Ксилон, 2008. – 855 с.

25. Marshall Jill. Personal freedom through human rights law: autonomy, identity, and

integrity under the European Convention on Human Rights / by Jill Marshall. – Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2009. – 233 p.

26. Бобрик В. І. Особисте життя як об'єкт цивільно-правової охорони / В. І. Бобрик. – Тернопіль, 2008. – 208 с.

Шалиганова А. С. Індивідуальність як філософсько-правова категорія / А. С. Шалиганова // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 972–980 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11sacfpk.pdf>

Розкривається суть та зміст поняття «індивідуальність» за допомогою узагальнення, аналізу та синтезу філософських досліджень даного феномену. Робиться висновок, що під індивідуальністю фізичної особи як правовою категорією, необхідно розуміти благо, яке є об'єктом відповідного особистого немайнового права. Надається оригінальне визначення індивідуальності як особистого немайнового блага особи.

Шалыганова А.С. Индивидуальность как философско-правовая категория

Раскрывается сущность и содержание понятия «индивидуальность» путем обобщения, анализа и синтеза философских исследований данного феномена. Делается вывод, что под индивидуальностью физического лица как правовой категорией, необходимо понимать благо, которое является объектом соответствующего личного неимущественного права. Дается оригинальное определение индивидуальности как личного неимущественного блага физического лица.

Shalyganova A.S. Individuality as a Philosophical and Legal Category

In the article an essence of concept «individuality» is considered through collation, analysis and synthesis of philosophical studies of this phenomenon. It is concluded that under the individuality of a natural person as a legal category a personal non-property good should be implied. An original definition of individuality as a personal non-property good is provided.

Форум права ФП